

REVISTA DE DIVULGACIÓN DA CULTURA
MARÍTIMA E FLUVIAL - BUEU 2015 - Nº 9

O S G a L O S

► Costumes mariñeiros na Póvoa de Varzim (I)

Esta vez non traemos a esta sección unha recensión dun libro ou texto relacionado co mar, senón un traballo publicado na revista Douro Litoral no ano 1953 que reproduciremos, traducido ao galego en dous capítulos. Ademais de servirnos de guía para posibles colleitas locais, tamén nos vén lembrar a estreita relación que o poveiro João Paulo Moreira Baptista ("*João Marinheiro*") mantén coas xentes de mar de Bueu. Vaia, pois, por el.

O autor do traballo foi João Pinheiro Cadilhe, un home de longa experiencia no mar e nos mares da emigración que na Póvoa era coñecido coa alcuña de "*O Respeito*" en alusión aos seus bos criterios e sabedoría sobre os temas da pesca, do mar e dos barcos. No seu texto, recolle en tres apartados, outros tantos costumes típicos dos pescadores da Póvoa de Varzim. Asemade, o autor engade diversas anotacións sobre o léxico particular das xentes do mar e o seu significado. Aparte da tradución ao galego, a nosa aportación apenas inclúe algunhas reseñas e aclaracións nas notas. Por se fose de interese, na mesma revista publicaría tamén "*As conhecenças dos pescadores poveiros*". Ambos artigos serían publicados novamente por Inês Amorim no Boletim cultural da Póvoa de Varzim do ano 1970.

OS INVERNOS DOS PESCADORES POVEIROS NOS TEMPOS IDOS

problema facendo un rombo no lombo da pipa, e, sen queren, a bebedeira era correcta, inevitábel, con todas as súas consecuencias. O resto era carregado en cántaros para casa polos máis precavidos, antes que chegase a garda fiscal, aínda que moitas veces, esta fechaba os ollos.

O «FACER DAS REDES»

Durante o rigor do inverno, os pescadores poveiros, á falta doutros traballos, ían facendo as súas redes, consonte a modalidade da pesca a que se dedicaban, non só para substituír aquelas que se perdían no mar, senón tamén as que ían ficando vellas polo uso. Lémbrome ben de que, para a miña casa, era costume vi-

O «CORRER A PRAIA»

Naquel tempo, antes da emigración dos pescadores poveiros para o Brasil, cando estes verificaban, polos «astros» (1), que ía haber «rebojada» (2), os barcos recollían ao porto da Póvoa, onde varaban, á espera de mellor ocasión para poder continuar a faena da pesca. Durante a invernía que seguía, con fortes ventadas e choivas torrenciais, era costume dos pescadores iren «correr a praia» en busca de madeiras, troncos de árbores, cargas dos barcos afundidos que as cheas arrasaban, río abaixo, e o mar botaba cara a costa.

Levantábanse na alta madrugada, enfundando os seus traxes de auga para se resgardaren da choiva, e ían collendo pola praia, aquí e alén, a leña e paus que atopaban. Algunhas veces, acontecía encontraren unha pipa de viño intacta e, entón, era o fin dos traballos, porque algúns, non resistindo á tentación, resolvían o

ren cinco ou seis mozos pescadores, amigos dos meus irmáns máis vellos, coas súas redes, denominadas «quinhões da sardinha», xa comezadas, dentro dos respectivos cestos, e o novelo ou novelos de fío que lles era entregado polos pais, como tarefa daquel día.

Só despois de acabada esa tarefa, permitíasielles o descanso, que eles aproveitaban, indo para a praia xogar a «boiada» (3) por entre os flocos de espuma que, por veces, os cubrían por completo. Cando un deles se atrasaba, e os outros non podían axudar a acabar a tarefa, o resto do fío era gardado e servía, despois, para deitar ao ar o meu papagaio ou estrela, (papaventos)se eu gardase segredo.

As redes eran prendidas a unha gran caixa, e todos, con lixeirza incríbel, á porfía, sen se conseguir ver por onde enfiavam a agulla, facían crecer a rede e diminuír o fío.

Barcos de papel

Como eu era o máis novo (nove a dez anos de idade), cabíame a tarefa de encher as agullas e, nos intervalos, encarrapitado encima da caixa, ler para eles a historia de *Carlos Magno e dos Doce Pares de Franza*, que eles moito apreciaban, pola valentía dos cristiáns e das súas vitorias, fantásticas, sobre os infieis. Cando a lectura chegaba ao punto de Roldão ou Oliveiros dar unha coitelada nun infiel, que o escachaba até o peito, o delirio era tal que se levantaban para dar largas ao seu entusiasmo, sen, con todo, deixar o traballo, pois era preciso acabar o fio para ir xogar a «*boiada*». A choiva caía a potes, se Deus a daba, fustigada polo forte Sur-oeste, e, cando a carga da choiva era maior, costumaba dicirse: «*vai saltar o vento ao Noroeste*», e saltaba mesmo.

Era nestas ocasións que o pai de rapaz (4), con voz forte, pola praza postigo da porta, soltaba o antipático aviso: varar o barco: *Que maçada ter de envergar o traxe de oleado e afrontar o vendaval na praia!* Mais o mar era un millón de maresías e de noite callar, ser marea chea de augas vivas que podía causar avarías grosas nos barcos, ou até destruílos, e, para evitar eses posíbeis prexuízos, facíase mester varar os barcos máis para cima, o que representaba un traballón, por causa do grande número, que entón había. Tornábase necesario arrumalos para os lados, a fin de lle dar pasaxe a aquel que se pretendía varar. O traballo debía ser feito o máis á présa posíbel, para aproveitar o jés, (5) despois do que, o mestre, satisfeito por ver o seu barco en seguranza, dicía para os compañeiros: *rapaces, mañá, é sábado, imos beber a compañía para a venda do tío Pelica*. Con este inverno é que sabe ben beber dúas pingas, porque no fin deste *rebojo*, cando Deus der tempo bo, quen chegar ás costas do Sul, alí para o mar de entre as Casas e a Torreira por fóra dos curveiros (6) e encontrar dúas manchadas de auga amarela (7) carga de sardiña, só

nun lanzo, e entón xa se paga esta bebida. Todos ficaban satisfeitos coa resolución do mestre.

O «BEBER A COMPAÑA»

Sábado á noite, a chaquetiña ao ombro, o prato do presigo e o pan, amarrados polas catro puntas dun pano de mesa na man que fica debaixo da chaqueta, encamiñábanse uns tras outros para a venda do tío Pelica, onde encontraban mesas de piñeiro longas e bancos de igual tamaño, propios para aquelas ocasións, que eran moi frecuentes. Xa sabían, polo costume, que tiñan dereito a unha canada de viño cada un. Todos se sentaban á mesma mesa comendo e bebendo. Ás primeiras pingas, a conversa corría monótona, sen interese, mais, despois, quentaban os ánimos e, entón, todos falaban, animadamente, ao mesmo tempo, en cousas do mar. Uns discutían a próxima colleita da pesca da pescada, mentres outros falaban sobre o último cargamento de sardiña no mar de Mira.

Era o Francisco Cortiçada, que, todo entusiasmado, lle contaba proezas ao Manuel Pequeno: *Á gorgullada, rapaz, era como a espuma da praia, a mascataría e o par-delame agarrábanse á man. Chegamos polo medio dese xeito de mar (8), larga o pano para baixo e bota ao mar. (9)*

João Piñeiro Cadilhe

Notas

- (1) Estado do Ceo, dirección e calidade das nubes.
- (2) Rebojada ou rebojo, forte axitación do mar.
- (3) O xogo da boiada asemellábase ao que hoxe se chama Hoquei, mais sen árbitro. O boio era un trompo máis aplanado e panzudo ao que se lle tiraba o aguillón. Os instrumentos do xogo consistían en pás dos remos ou moncas. Como eran desiguais, botábanse á sortes para os dous bandos contedores.
- (4) Pai de rapaz era o encargado de transmitir as ordes do mestre.
- (5) Jés era o espazo durante o cal non chovía, polo vento saltar ao Noroeste.
- (6) Carreiros: bancos de area, onde quebran ou rebentan as ondas.
- (7) Auga amarela. Co remexer do cardume, a area vén á superficie e dalle á auga un ton barrento.
- (8) Xeito de mar é un conxunto de aves mariñas que sinalaban os cardumes de sardiña ao lanzarse á auga para collela.
- (9) Bota ao mar, lanzar a rede ao mar a toda forza.

Barcos de papel

Nesta xeira, traemos a esta sección unha serie de publicacións sobre a illa de Ons que amosan ás claras a atracción que por diversos motivos exerce este pequeno territorio insular. Desde o ano 1934 en que Álvaro das Casas editara a monografía sobre Ons na revista Nós e nos Cadernos do Seminario de Estudos Galegos, non se tiña dado tanta proliferación de traballos sobre a illa buenense. Xa no pasado número déramos conta do libro *A bordo das Ons* de Marta Lemos e agora recuperamos algúns traballos non reseñados anteriormente e noticiar outros novos que completan os estudos sobre a illa.

▶ **Ons e Onza nos arquipélagos galegos**

Ainda que algo lonxe no tempo, traemos aquí a publicación *Ons e Onza nos arquipélagos galegos* que en edición bilingüe editou no 2012 a Institución Cultural Isleña (ICI), presidida por Margarita Riobó.

O libro é produto dunha recopilación das conferencias divulgativas organizadas na illa pola ICI no 2011 e recolle as poñencias de Carlos A. González Paz, José Freire, Belarmino Barreiro e Josefa Otero e Staffan Mörling, atendendo especialmente ao resultado das prospeccións arqueolóxicas realizadas desde 2009, á etnografía e historia e á tradición oral.

▶ **Contos do mar de Irlanda**

En xullo de 2014, o polifacético autor Xurxo Souto achegouse ao Museo de Massó para presentar este seu último traballo no que recolle diversas historias e peripecias no caladoiro irlandés, transcritas dos relatos dos nosos mariñeiros. O propio autor define o seu traballo como un libro de aventuras, un libro de amor, un libro de descubertas, un libro de pintura, un libro de música, un libro do século vinte, mais tamén un humilde manifesto de futuro. Galicia é o centro do mar, a nosa principal industria, somos a maior potencia pesqueira de Europa. O libro pretende apenas poñer en valor aos galegos como centro do mar. A incorporación de relatos de mariñeiros de Bueu e un capítulo dedicado ás coñecidas botas Bueu, elaboradas na localidade polos Riobó, supuxo un aliciente para que a presentación e mais o libro fosen un éxito.

▶ **Ons, ondas dous**

No mes de setembro do 2014, tamén no Museo Massó, tivo lugar a presentación deste libro colectivo que vén ser continuación do seu predecesor *Ons, ondas* editado igualmente polo IES Illa de Ons no ano 2012 e coordinado daquela por Dora Siota e Xoan X. Rodríguez. Esta nova entrega continúa coa recolla de historias de mariñeiros, da pesca e da navegación polos mares do planeta dos nosos mariñeiros, así como algunhas historias vinculadas á vida tradicional da Illa de Ons. Na presentación deste novo traballo estiveron presentes os seus coordinadores, Moisés Barreiro e Xoán Rodríguez, así como os alumnos de ESO que recopilaron as historias, ademais de Adán Lorenzo Domínguez, un exalumno mariñeiro que narra as súas experiencias e as da súa familia tamén mariñeira.

▶ **A carpintería de ribeira en Galicia**

A obra *A carpintería de ribeira en Galicia (1940-2000)* explica dexeito detallado o proceso para construír unha embarcación de madeira de xeito practicamente artesanal, segundo o legado dos nosos antepasados. Este manual amplía o material que xa existe sobre acarpintería de ribeira, e ten o valor engadido de vir acompañado de fotografías, ilustracións e gráficos. Así mesmo, achega información sobre os mestres construtores en Galicia, con fotografías destes e dos seus barcos. O seu autor, José M.ª de Juan-García Aguado é doutor enxeñeiro naval e catedrático de E. U. do Departamento de Construcións Navais da Universidade da Coruña traballando en Astano S. A. do Ferrol. Tamén realizou traballos de investigación no ámbito da arquitectura naval en madeira.

J. Mª de Juan

▶ **Salazones y conserveras**

O título completo desta obra é *Memoria gráfica de un patrimonio. Salazones y conserveras (vestigios de una época de esplendor)* e foi presentada en abril no Museo Massó polo seu autor Lino J. Pazos. Neste libro o autor fai un percorrido por este tipo de instalacións, abranxendo desde Baiona ata Fisterra. En máis de trescentas páxinas recolle información sobre cada establecemento, destacando a parte gráfica, apoiada por seiscentas imaxes, novas e antigas, sobre os mesmos. Obviamente, incorpora bastantes datos e material sobre as existentes en Bueu.

Barcos de papel

► Liboreiro Blues. Último libro de Salvador Rodríguez

Este último traballo de Salvador Rodríguez foi presentado no Centro Social do Mar de Bueu o día 21 do pasado Febreiro, acompañando ao autor no acto, o historiador local Sánchez Cidrás, o editor do libro César García e mais o alcalde da vila Sebastián Juncal. Como introdución, cabería destacar a intervención da comparsa *Vou nun Bou* que lle aportaría a esta presentación, non só un toque lúdico-musical entroideiro, propio da data, senón tamén unha reivindicación dos valores de Bueu através da emotiva letra da peza "Son de Bueu" que interpretaron e que, en certo modo, viña entroncar tamén coa mesma idea saudosa que transmite o libro.

Salvador Rodríguez, através dos seus relatos, retorna á infancia e á xuventude na vila, recuperando vellas lembranzas de antano ou o que é o mesmo en palabras do autor, recollidas na contraportada do libro: «Quixen que "Liboreiro Blues" cheirase a sardiñas asadas, a polbo á feira, a Pirulla, a Pescadoira, a Banda do Río, a Meiro, a Beluso, a Cela... Procurei que soubese a tinta femia, a cervexa fresca, a noite, a tardiña e a madrugada de trapeiros... Tamén a tute subhastado e a pintar a ghodalla, a vou nun bou e a pirilleira... E, por enriba de todo, que fose unha homenaxe a un Tempo e unha Patria de Sentimentos e Vivencias. Non sei se o conseguín. En todo caso, este é un libro dedicado a tod@s aquel@s que aman o pobo no que naceron e á xente que tiveron a sorte de coñecer, aos que están e aos que xa non están entre nós, ou talvez estean, pero doutro xeito... (Xa me entendedes).» Este acto promovido pola librería Miranda, veu inaugurar con esta publicación o novo selo editorial Bueu Edicións.

Un momento da presentación

► A romanización en Bueu

Ao peche desta edición presentábase no Museo Massó o libro "O mundo antigo no Museo Massó e a romanización en Bueu", editado pola Xunta de Galicia e da autoría de Fructuoso Díaz, director das excavacións na zona de Pescadoira no ano 2003. Ademais dos fondos existentes no museo, recóllese nel a memoria dos achados romanos que, segundo o expertos, constitúen unha colección "inusual e extraordinaria" debido á súa cantidade e variedade.

Todo isto vén poñer de relevo que cara ao século II (d.C.) Bueu xa contaba cunha importante salgadura que colocaba a esta zona como un emporio comercial e industrial de primeira orde no antigo mundo atlántico.

Patrimonio etnoindustrial marítimo

► Recuperación da fábrica de salga da Mourisca

O único asteleiro de ribeira que existía en Cesantes (Redondela) acaba de rematar convertido nun chalé a pé de praia, creando polémica na zona pois o seu novo uso non respecta a servidume de seis metros desde a pleamar que debería existir ao se converter toda a superficie en vivenda. Mais, por respectar, xa nin respecta a autorización do Concello que no permiso, contemplaba o acondicionamento, reforma e rehabilitación do edificio.

Esta carpintería de ribeira comezou a funcionar na década de 1910 da man de Manuel Loureiro Pintos, sendo máis coñecida como *O Loureiro*. Posteriormente pasaría a mans dos seus fillos Manuel e José Loureiro Fernández que estenderían a súa actividade ata o ano 1989 en que arman o "Adelita" unha embarcación de seis metros de eslora. Na súa traxectoria laboral construíron moitos barcos menores como traíñas, gamelas e chalanas ás que adoitaban adaptar para navegar tamén a motor de gasolina primeiro e diésel máis tarde. Aínda que o maior barco que construíron foi o "Santa Eugenia" de 15 metros de eslora e popa de rabo de galo, esta carpintería de ribeira sobrancearía máis na construción, adaptación e reparación das pequenas embarcacións, pertencentes á maioría aos mariñeiros con menos recursos económicos.